

Адабиётимизнинг классик даври санъат ва унга тегишлик масалаларда ўзига махсус тарзда тараккий ва конунларга эгадир.

Буюк адиб ва шоирларимиз фикри хаёт эътибори билан ислом динига ва унинг жавхари бўлгон исломий тасаввуфга мансуб бўлгонидан хаётга ва турли тазохуротига назарлари табиий ўларок шу манзумаи фикрия доирасида бўлур эди.

Бу хукмимиз умумият эътибори биландир, чунки шаркнинг энг буюк кишилари энг буюк мутасаввуфларидир ва башариятнинг «урфони коинот» хакида топгон йўлларининг энг муаззами ва бу кунга қадар кўпчиликка нуфуз эътибори билан энг умумий ва хаётийси тасаввуфдир.

Йўкса узун исломий маданий-адабий хаётимиз муддатида манзумаи фикрия эътибори билан хаётга ва унинг натижаси ўлароқунинг турли тазохуротига бошка ва ўзларига хос нуктаи назар эгалари йўк эмас эдилар.

Бу «исломий» назар истар «инна мин ал-шеъри ла-хикма»сидан ва истар майдонда бор адабий асарларнинг кўрсатилишидан маълум бўладир: шеърдан мақсад хикматдир, яъни халкнинг фойдасидир. Бошкача айтганда санъат санъат учун эмас, балки санъат хаёт учундир.

Бу даъвомизнинг исботи учун кўб узокларга боришга хожат йўқдир. Бизда шеърнинг икки жабхаси бордир. Чунки «ишқи»миз икки жабхалидир: хакикий, мажозий.

Хакикий ишқ рухи умумийга хулул дардидирки, энг юксак ва орифона бир амалдир.

Мажозий ишқ эса оддий ва нафсоний эхтиросдирки, умумий ва табиий бир майлдир.

Кўруладирки, бу икки турли ишқ хам мабдаи ва хам гоё эътибори билан хаётий ва инсонийдир. Чунки инсон бир мавжуд ва хам шуурлик бир мавжуд бўлгони сифати билан ўзининг яратилишини ва яшашининг гоёсини тушунмак ва билмак истайдир. Табиий бир махлук бўлиши эътибори билан эса жисмоний эхтирос ва хавасларга хам боғлонгондир.

Бу икки «майл»ким натижада икки «ишқ»ни вужудга келтирди, икки «шеърий жабха»ни хам майдонга отди. Бирисида «хакикий ишқ» тараннум этилди, иккинчисида эса «мажозий ишқ» рақслари ўйналди.

Туркда «Хикмат» сохиби Яссавий, «Лисон ут-тайр» нозими Навоий, «Лайли-Мажнун» муаллифи Фузулий, «Мабдаи нур» эгаси Машраб, «Илохийлар» эгаси Ошиқ Пошшо, «Илохий тараннумлар» сохиби Амирийлар шу ишқ шоирлари эди.

Юксак фикр ва буюк гоё эгалари энг буюк одамлардирлар. Буюк мутасаввуфлар, инсониятпарварлар, ҳақимлар энг буюк зотлар бўлгонларидан уларнинг асарлари табиий ўларок башариятнинг юксак фикр ва буюк гоё саҳифаларидир.

Шу қисқагина муқаддима билан турк адабиётини фикр ва маъно жихатидан икки жабхага бўлгандан кейин мақоламизнинг тилаги бўлгон адабиётнинг гўзаллиги ва ясади баҳсига келамиз.

Турк адабиёти фикр ва гоё жихатидан шу қадар юксак бир манзумаи фикрияга мансуб экан, шакл эътибори билан қандай ҳолда эди?

Бу масала биринчи боқишда кўрунгани қаби енгил эмасдир. Турк адабиётининг шакл жихатилан вазиятини майдонга отиш айрим татабуларга боғлиқдир.

Эскидан қолгон турк, сўнгра бошқалардан қабул қилинган аҷамий шакллар, биринчи хилнинг тақомул равиши, иккинчисининг ўзгариши, бу кунги халқ адабиётида асл турк шаклларининг холи форс ва араб шаклларининг Туркистон ва Туркиядаги янги адабиёт давридаги холини ўрганиш турк адабиёти мабхасларида ишланмаган мавзулардан

биридир.

Вазн масаласи хам шунга ўхшашдир. Асл турк вазнининг бу кунги холи арузнинг Туркияда Хомид, Фикрат ва Яҳё Камол, Туркистонда Муқимий билан янги адабиётчиларимиз кўлидаги вазият жиддий текширилтургон мавзулардир. Шундай бўлса хам бу мақола сигдирганича бу масалалардан бахс этсак ва шу тўғриларда умумий фикрлар юрутсак, балки келгуси татабулар учун бир бошлангич ясагон бўлурмиз.

Бизда янги адабиёт Туркия адабиёти таклиди билан бошлангондир. Шунинг учунда бизнинг адабиётимиз билан Туркия адабиётининг умумий сажияси муштаракдир. Рухда ва шаклда Туркистон, Кафкозё, Крим доимо Туркияга эргашадир. Бу хам табиийдир. Чунки аввалан тил муштаракдир, сўнгра тарихий маданият муштаракдир ва оқибат Овруро маданиятига қарши бу кунги вазият муштаракдир.

Навой асрида чигатой адабиёти кучли бўлгонидан Туркия адабиёти бизнинг адабиётдан кўб мутаассир бўлгон эди. Бу куни эса гарб турк адабиёти бизникидан кучли, маданий ва адабий ҳаётга молик бўлгонидан бизникилар уларга эргашмақдирлар.

Бизда янги адабиёт кучли шахслар билан бошланмади ва ҳали кучли намояндалар бермади.

Ўзбек янги адабиётининг насри, тилини энди янги-лаб келаётгон Фитрат билан, ишини кўбдан бошлаб эндигина майдонга отишга муваффақ бўлгон А.Кодирийдан бошқа ҳеч бир нимага молик эмасдир.

Шеърда бўлса Чўлпондан бошқа тилга оларлик ва ишини кўрсата олгон кишимиз йўқдир. Бунингда камчиликлари ҳали жуда кўбдир.

Бизда шеърнинг шу назм қисмига кўбрак қизиққан ва шоир отини шу мазмунда олмоқ истаганлар кўбрак бўлгонидан бу мақоламизни шеърнинг шу манзум қисмига ҳаср қилмоқ истадик. Ўзбек насри тўғрисида бошқа вақт ёзармиз.

Бизда янги адабиёт — боришидан кўринади — «санъат ҳаёт учун» деган шиорни тутгандир. Чунки манзума ва мансур асарларнинг ҳар қайсисида жамиятнинг тақомули таъқиб қилинадир ва гоёси кўрсатиладир. Шунинг учунда у жамиятнинг ҳато ва саҳвларидан бахс қилади ва тузатилишини истади. Демак бу кунги адабиётимиз жамиятимизнинг ислоҳи учун хизмат қилади.

Эски тасаввуфий адабиётимиз ўзининг ахлоқий дастурлари ва ҳикматлари билан эски жамиятимизни тарбияламақ истар экан, бу кунги жамиятимиз адабиёти хам бошқа асрий асосларга таяниб, яна ўшал жамиятни ислоҳи учун боради. Бу эътибор билан эски ва янги турк адабиётининг самимий бир робитаси бордир.

Шеър техникаси эътибори билан, яъни шакли назм, тил, тарзи баён жихатидан бўлса ҳеч алоқаси йўқ даражада эскидан ажралгондир. Эски назм: девои йўли, газал, қасида, маснавий, мураббаъ, мухаммас, мусаддас, таржиъ, таркибандлар, рубоий каби шакллардан иборатдир.

Бу кун бу шаклларнинг девон йўли билан мураббаъ ва маснавийга ўхшаш китъалардан бошқа ҳеч бириси ишлатилмайдир. Бошқаларининг ўрнига гайри муқаррар турли иттиродсиз шакллар ишлатиладир.

Эски тил ислом руҳини тараннум этганидан исломий истилоҳ ва таъбирлар билан тўлдирилгон ва араб-форс маданиятининг ўртага отгон фикр ва қолибларини ўзига кўб олгон эди.

Бу кунги тил бўлса у эски исломий руҳдан айрилгонидан биттобеъ унинг истилоҳ ва

таъбирларини, фикр колибларини ташлаб оз бўлса хам асрий фикрлар, баъзи бир колиблар - сўзлар олмокда ва шу йўл билан бормокдалар. Бу янги тилнинг бир хусусияти, муховара тилига ёклашмок тамойули борлигидир. Эски тарзи баён ва саноеъи шеърия конунларидаги эски ташбех, истиора ва таржилар, тамсил ёки насихат йўллари ташланиб табиийликка якин-ясама санъатлар — тасаннуъдан узок, бир оз рамзий (символический) ифода ўрун олмокдадир.

Бу эски ва янги адабиётнинг хусусиятларидан кўрилдики, янги адабиёт эскидан назм техникаси эътибори билан анча айри ва асл хусусиятларга моликдир. Факат кўрайлик кани, бизнинг шоирлар бу хусусиятларни канча ўзлаштирганлар ва канча муваффақ бўлгонлар.

Сўзимиз шеърнинг техникаси устидадир. Айта оламизким, шоирларимиз ва шоир бўлгучиларимизнинг энг катта ахамиятсиз карагон ва диккат килмагон нукталари шундадир.

Уларнинг мавзулари билан олгон шакллари, кабул килгон вазн ва оханглари, сўз тузишларининг алокаси йўк хукмидадир.

Бу робиталарни эски шеърга уста Фитрат билан янги шеъримизнинг биринчи намояндаси Чўлпоннинг оз-моз риоя килгонини кўраимиз.

Фитратнинг манзум - шеъри уч-тўртдан ошмагонидан унинг тўгрисинда бир хукм бермак у кадар тўгри бўлмас. Лекин Чўлпон тўгрисида юкоридаги хукмимиз ўрунсиз эмасдир. Яъни у шеърнинг техника жихатига бир оз ахамият берадир. Кўбрак диккат килса эди ва шу камчиликларини тўлдирса эди, янги адабиётимиз устига жиддий таъсир ижро килгон бўлур эди.

Даъволаримиз курук бўлмасин, бир оз катта ёзувчиларнинг фикрлари билан хам танишайлик:

Америконинг машхур хикоянависи ва шоиридан бўлгон Эдгар Пў «Тайна творчества» деган маколасида бир дoston кандай ёзилгонини хикоя киладир: у, шеърда илхомни тамомила рад килмаса хам, унга энг ахамиятсиз ўрун берадирки, мана шу бизга керакдир. Унингча, шеър тамомила мухокама, хисоб ва ўлчак натижасидир.

Эдгар Пў айтадир:

«Мен хаммадан бурун берилатургон «таъсир»ни атрофлича ўйламокни ортик кўраман. Шу билан доимо назарда тутилиши керак бир нарса борки, уда асолат — оригинальностдир, хар кимки буни назарда тутмаса кўб гунох килгон бўладир. Бошлаб ўзимдан: «Одамнинг юрагига, аклига, жонига таъсир килатиргон нарсалардан нима ва кандайини танлаб олиш керак?» деб сўрайман. Бир янги ва кучли таъсир ажратгондан кейин шунга кандай килиб муваффақ бўлишни ўйлайман. Бир оддий мундарижа ва бир хос оханг (тон) воситаси биланми, аксинчами ёки мундарижа ва охангнинг хослиги биланми? Бундан сўнг матлуб таъсирга етишмак учун калималар билан вокеанинг жараёнини уюштиришга тиришаман.

Кўпчилик ёзувчиларни, айникса шоирларни — улар аллакандай юкоридан келатургон илхомнинг таъсири остида ёзадирлар, деб эхтиром киладирлар. Холбуки, бу зотлар келиб шоир ва ёзувчиларнинг мусваддаларини бир кўрсалар эди ва уларнинг ёримчик ва ишланмаган фикрларининг чизилганини ва улар билан бир каторда бутун фикрларининг хали ишланмаган бир холда ётгонини, айрим, мукамал тасвирий парчаларнинг кўздан тушуриб колдиргонини, унинг ўрнига аллакандай сўзлар келтириб, бир-бири билан зўрлаб уюшдирилгонини кўрса эдилар, ижодий кучнинг юздан тўксон тўккузини хисоб ва ўлчамнинг ташкил килгонини тушунар эдилар».

Эдгар Пў ўз даъвосининг шохиди ўларок «Карга» деган дostonининг ёзилиш тарикини кўрсатадилар ва: «Бу дostonнинг ҳеч бир сатри илхом билан бўлмади, ёлғиз риёзий йўл билан, яъни ўлчам ва санаш билан бўлди» дейдир.

Бу дostonчи назарда тутғони юкорида айтганимиздек муайян таъсирдир. Ва шу тилакга эришмак учун тиришадир. Бошлаб манзумасининг хажмини белгиламакчи бўладир.

Чунки унинг тилаги бўлгон «таъсир»ни тугал бера олиш учун манзуманинг бир ўтиришда ўкилиб битиши лозимдир. Бир мажлисда ўкилмаса, бўлиниб-бўлиниб ўкилса «умумий таъсир» йўқоладир. Манзуманинг бирлиги бутунлиги кўлдан чиқадир. Холбуки, шоирнинг тугал бир таъсир ижро эта олмок учун ҳеч бир воситани кўлдан чиқармаслиги керак. Бу бир ўтиришда ўкилатургон асарнинг албатта узун бўлмаслиги шарт. Шунинг учун бу ёзатургон нарсасини юз байтдан оширмасликка тиришадир.

Шеърнинг бошка шакллари кўйуб нечун дostonнинг қабул қилингонига келайлик.

Эдгар Пў дейдики: «Шеърдан таъсир, асосан, гўзаллик воситаси билан бериладир.

Гўзаллик ва гўзал нарсани ҳис этганда инсоннинг руҳи юксаладир. Менимча, гўзалликнинг энг биринчи замини дostonдир. Агар бир ҳақиқат бермак истасак ёки бир «эҳтирос» кўрсатмакчи бўлсок бунинг энг яхши замини айрим парчадар билан «наср»дир.

Гўзалликни ўзимнинг майдоним қарор бергандан сўнг «тарзи баён»нинг тон масаласи билан шугулландим. Тажриба билан «тарзи баён»нинг қайгули бўлишини қарор бердим. Хар бир гўзалликнинг энг юксак мартабасида кўз ёш сўрайдир. Шунинг учун (меланхолик) «савдой» бир тарзи баён - дoston учун энг мувофиқ бир тарздир. Хажм, замин (шакл) ва тарзи баён белгилашач, санъатқорона бир инжалик (художественная тонкость) излай бошлайдики, бутун дostonнинг очғичи бўлсин. Артистона таъсир бериш қилиқларини бир кўздан кечиргандан кейин биладики, унинг энг биринчи шай усули (припев) «таржиъ» усулидир. Бу припевнинг умумийлиги мени тахлил қилиб ўтирмасдан қабул қилишга ва яроқли билишга қаноат қилдирди. Таржиъбанд мустаъмал намуналарда ёлғиз рубобий (лирическая) манзумалар бўлиши билан таҳдид этилган эмас, балки унда берилатургон маъно ва садонинг як оханг (монотонность) бўлиши билан ҳам таъсирни кучайтирмак истайдилар.

Бунинг устига айният (однообразие) ва такрор ҳислари воситаси билан ҳам завқ олинадир. Холбуки, ман бу асарга турлилик ҳам киритайин ва бу билан ҳам таъсирни кучайтирайин дедим. Шунинг учун садонинг як оханглигии саклаб туриб, маъносини эса ўзгарта бордим. Яъни бандимни ўз холига қўйиб туриб унинг мавқеини ва сифатини ўзгарта турдим.

Бу қарорлар бўлгондан кейин энди «таржиъбанд»ни топиш қолгон эди. Маълумки, юкоридаги муҳокамаларим натижасида унинг қиска бўлиши лозимдир. Шунинг учун таржиъбанд ўларок бир сўз олдим. Бу сўзнинг такрорланиб туриши учун дostonнинг қитъаларга бўлиниши ва хар қитъанинг охирида бу таржиъбанднинг такрорланиши керак эди. Табиий, бу сўзнинг ҳам охангдор, ҳам маънидор бўлиши лозим эди. Бу муҳокамалар «ҳеч вақт, мумкин эмас, бўлмайди» маъносида бўлгон (невер море) сўзини олишга мени мажбур қилди. Бу қалиманинг яна бир ортиқлиги услубнинг қайгули бўлишига маъно томонидан яқин бўлишидир.

Энди мавзуга ўтайлик:

Барча қайғили масалалардан энг умумийси ва энг қайғилиси қайсиси? Табиий ўлум қайғиси эмасми? Ўлум гўзаллик билан бирлашганда шоирона бўлмайди; гўзал хотуннинг ўлуми! Бундан кейин бошимда бир ошиқ ва бир маъшук мазмуни жилваланди.

Энди карор бердимки, ошикнинг маъюсона хасратларига карши машъум саналгон ва як оханг товуш чикаратургон карга огзидан шу «невер море» жавоби чиксин. Шунда карганинг хар бир жавобида яна бошка бир таъсир бериш имкони борлигини сездим. Шундай килиб энди ман асаримни бошламокчи бўлдим. Бошдан таъсирни секин-секин кучайтириш менга маъкул кўринди. Ва шунинг учун аввало, истинод нуктасини белгиламакчи бўлиб энг юксак таъсирни тайин килмокчи бўлдим ва достонимнинг энг охири бўлгон «китъа»ни кўлга калам олиб энг аввал ёздим.

Энг охирги парчадан бошладим, чунки аввало энг кучли таъсирни белгилаш керак эди. Бу муайян бўлгондан кейин достонни турландирмак йўли очилди. Иккинчидан, хар китъанинг кофия, вазн ва хажмини катъий суратда белгилаш мумкин бўлди ва таассурнинг энг юксаги бел-гилангандан сўнг бу таассурдан оширмаслик ва унга зарар бератургон сабаблардан узок бўлишлик керак эди».

Бундан кейин Эдгар Пў узун тахлилларга давом килиб воқеанинг ўтиш вақтини белгилайдир ва унинг коронгу ва бўронли кечани олгонини, карганинг ташкаридаги гурултилардан кочиби келиб таразага каноти билан урганда очилиб уйга кирганини ва кириб «Паллада»нинг мисдан ясалгон кора хайкали устига ўтиргонини ва бу хайкалнинг «бир олим»ники бўлиши билан ошикнинг олимлиги ва коралиги билан мавзунинг коралиги орасидаги муносабатлардан бахс кила бошлайдир. Ва энг сўнггидан айтадирки: «Хар канча бу ясама планим ва кўрсатган ўлчакларим очик ва маълум бир нарсадан бахс килсалар хам яна меним кўнглим хаммасининг ичида яширин, мунда мажбур фикрнингда бўлишини истади ва шунинг учун бир-икки умумий ва яширин фикр хам бердим».

Бу юкоридан бери узундан-узок такдим килингон фикрлардан максад ёлгиз кобилият деган кучнинг кандай ишланганини ва ясамаликлар оркасида жилваланганини кўрсатмакдир. Бу фикрларга ўзбек ёш адабиётининг эҳтиёжи буюкдир.

Бу кунги адабиёт ўз тарихидан тамоман узилган бир холда борадир. Эскидан бир нарсаси бор эдими, йўкми, тили кандай холда эди, ишланган эдими, йўкми, не даражага кадар ишланган эди, ортиклик ва камчилиги каерида? Адабий оким жараёнлари бор эди. Уларнинг бир-биридан айирмалари кандай ва не даражада эди, бу кунги адабиёт нега эскини ташлади, ўзининг бу ишидан зарар кўрдими, форвда? Бу масалалар жиддий бир адабиёт тугдириш даврига эришилган бўлса, кенг бир суратда майдонга ташланатургон ва очилатургон мабхаслардир.

Кискагина шуни айтайликким: Турк тили асосан бой тил бўлиши билан ва турк миллатининг огзида неча минг йиллардан бери юруб, икки минг йилга якин адабий йўлга кирди ва бешинчи аср хижрийдан бошлаб ўнларча буюк шоир ва адибларга эга бўлуб, илмий ва адабий ишланиб келди; шарк турк адабиётининг олтун даврлари бўлгон Навоий, Умархон даврлари билан гарб турк адабиётининг Фузулий, Бокий, Надим, Лола даври ва асримизда Хомид, Номик ва Фикрат каби энг буюк шоир ва санъаткорлар кўлида хам керагинча ишланди ва турк тили шунинг учунда асрий бир холга кирди. Шарк турк адабиётининг олтун даврларидан сўнг ишланмай колгонини даъво килатургонлар бўлса хам, бу фикр тўгри эмасдир, текширмаслик ва юзаки карашдан келгандир. Чунки ярим асрина илгари яшагон Мукимий, Фуркат каби ўнларча шоир ва санъаткорлар тилни шу кадар ишлатганларки, бу кунги ёш адабиётимизнинг холи уларга етишига кўб замон керакдир. Бунинг устига бу кунги «Фаргона» халк ашулаларидаги тилнинг равонлиги, соддалиги, самимийлиги ўз-ўзидан ва бошлангич (первобитний) бир холда эмас, балки узун муддатлар ишланганлик оркасидагина эришилгандир...

Навоийнинг тил ва услуби маълумдир. Шунинг учун ундан мисол кўрсатмай шарқ турк шеърининг иккинчи олтун даври бошлиги бўлгон Умархоннинг бир мухаммасини кўрайлик, Навоидан канча фарқи борлиги ўз-ўзидан билиниб қоладир:

Сахар чаманда кулогимга бонг авд етар,
Башорати карим вожибул вужуд етар.
У кечаким тўлун ой сагрига жавд етар,
Фалак ситорасидин шарбати шухуд етар,
Савод сармадима кўзларимга дуд етар.

Буни кўрсатмакни иккинчи бир сабаби ҳам бор. Юкорида Эдгар Пўнинг тахлилини кўрдик. Амирийнинг шу газалини ўшанга караб бир оз тахлил қилайлик: Умархоннинг мавзуи тасаввуфнинг юксак нуктаси бўлгон умумий рухга фано бўлиш, куюлиш, коинот рухи билан бирлашиш мавзудир. Ўшанинг хасратидир. Эдгар Пў таъсирни гўзаллик орқасида бериш кераклигини айтадир. Факат бир ўлум масаласи чиқарадир ва гўзалликни унга кўшиш учун «гўзал бир хотуннинг ўлуми» деган мавзуни оладир. Холбуки, кўрингиз ўзининг кўйгон «гўзаллик орқали таъсир, бериш» қонунига Умархонни муваффақ бўлгон, Эдгар Пўми? Мавзу орасидаги тафовутни кўрингиз, Умархоннинг ҳам қайгуси, хасрати бор, лекин «бир хотуннинг ўлуми учун» эмас, коинотнинг умумий рухига қуйилиш хасратидир. Кўрингиз мавзу нақадар буюк, нақадар олийдир.

Сиз қандай талаққий этсангиз этингиз, буниси аниқ-ки, инсоннинг эришган энг юксак даража фардиятчилик (индивидуализм) эмас, ўзининг фардиятини йўқотиб, жамият ҳаёти яшашида, ундан ўтса хинднинг сигирни тимсол (символ) қилиб олгон хайвон дўстлигида, яъни бутун жонли нарсаларни сўйишда, бундан ҳам ўтса жонсиз нарсаларда ўзига муштарак ҳаёт тасаввур этишда ва уларнинг умумий рухларини сезиш учун интилишдадир.

Тасаввуф мана шу энг сўнги нукта маслагидир.

Умархон шу фалсафанинг бир намояндаси бўлгонидан сахарнинг насими, уднинг суруди. оининг нури, юлдузларнинг сўзлари, кечанинг қоронгулиги унга гапирадир. Уларнинг сўзларини сезадир. Рухлари билан сирлашадир.

Бу мавзуни олгонлан кейин бунга муваффақ бир шакл топқонми, йўқми? Албатта! Чунки мухаммасни олгон. Мухаммас Эдгар Пўнинг тахлилидан маълум бўладирки, банд-бандга ажралгон ва ҳар қайусида бир-бировига алоқадор, факат айри-айри мавзулар ишлата тургон, яъни бутун фикрлар берилиб, тугатиб бир-бировидаги робитани маҳкам боғлаб бориш учун энг муқаммал шаклдир. Сўзларнинг терилиши, қалималарнинг оҳангдорлиги, ҳарфларнинг садо бератургон, титрайтурганларининг олиниши кўрсатадирки, Умархон ҳақиқий бир санъаткордир.

Эдгар Пў (пелеточе)даги оҳирги «рий» ундан илгариги уст чўзгини баланд ва оғир ва чўзик товуш бериш учун мактайдир.

Умархонда ҳам айнан шу ҳолни кўрмаймизми? Буни бир тасодиф асарими деймиз. Шу қадар юксак фикр соҳиби ва шунча хунарманд бир шоирни ҳарфнинг садоси, қалималарнинг оҳанги, вазннинг тилидан хабарсиз демак мумкинми?

Умархондан уч юз йил илгари қелган Навоий қалимининг, товушнинг маъно билан қелишмаги кераклигини шундай яхши татбиқ қилгон экан нечун Умархон ундан ўтказмасун!

Кўрингиз Навоий нима килгон? Мажнуннинг гамининг тасвирида: .

Кўнглига ўгулди кўхи андух,
Андухи йигилди кўх то кўх.

Шу байтда «ў» товушининг угултиси, «г»нинг гумбирлаши, «х»нинг сочилиб кетиши ва бу товушларнинг такрори хакикатан тогнинг йикилиб, устига сочилиб, майдаланиб кетишига, йикилиб дараларнинг тўлуб, бакириб кетишига ўхшамайдирми?

Вадуд Махмуднинг жиддий, бироқ охирига етмай қолган мақолаларидан бири - «Бу кунги шеърларимиз ва санъаткорларимизда танқидчининг илмий-эстетик қарашлари ўз ифодасини топган. Мақола «Маориф ва ўқитгувчи» журналининг 1925 йил 4-8-сонларида босилиб чиққан.

Айрим сўзлар изохи:

1. «Инна мин ал-шеъри лахикматун» - Албатта шеърда хикмат бор.
2. Хулул - етишиш, кўчиш.
3. Мабдаи - асоси.
4. Мабхас - бахс.
5. Сажияси — табиати, характери.
6. Хаср қилмок — ажратмок.
7. Сахв - хато, адашиш.
8. Робитаси - боғланиши.
9. Гайри муқаррир - бетакрор, такрор бўлмаган.
10. Иттиродсиз - тартибсиз.
11. Биттобеъ - кетма-кет, тобелик билан.
12. Муховара тили - бахс, суҳбат тили.
13. Тамсил - ўхшатиш.
14. Мусвадда - қоралама.
15. Шайъ - кенг(тарқалган).
16. Мустаъмал - истеъмол қилинган, ишланган.
17. Таҳдид этилган - чегараланган.
18. Истинод — суяниш, таянч.